

Senada Đešević

OBRAZ

- Šuti sinko, ne huli! Sve je bolje od bezvlašća kad svaštočini zagospodare. Daleko bilo! - govorio je stari Etem, podsjećajući na vrijeme poslijeratne smutnje u pograničnim zabitima.

Učestalo graktanje vrana nad plavsko-gusinjskom kotlinom bijaše siguran znak nadolazeće kiše. Munje bacahu ubojita koplja probadajući Nailu pravo u srce. Svaka bačena strijela ju je sve više udaljavala od rodnog sela i toplog majčinog zagrljaja. Nebo se zatvori i sa zemljom sastavi. Nad selom se nadviše crni oblaci, ispuštajući krupne kapi kiše, koje nemilosrdno probijahu staru šindru, slivajući se pravo na njihovu bračnu slamaricu. Udar groma u orah u dvorištu, trgnu je iz polusna. Ona skoči, i prvo što ugleda je vir u leđenu, koji se širio od učestalih kapi kišnice. Dohvativši ga, preskoči preko čeljadi koja su spavala jedno do drugoga, na dušeku koji je donijela u spremu iz roda. Prosipajući kišnicu sa balkona, uz bljesak munje ukazaše joj se šćućurene, mokre vrane, koje su gmižući, pravile dugi, crni, đerdan niz puteljak. Osjetivši tup bol u grudima od pomisli da su one predskazanje nesreće, vrati se u sobu i ponovo postavi leđen da se puni. Oprezna poput zeca, nije se vratila u haljine gdje je njen Avdo, umoran od posla, hrkao, već se zgučila u budžaku kao klupko, koje se nepovratno može skotrljati niz brdo.

- Prestaće, ako Bog da, do sutra. Samo da me moj Avdaš pusti šaputala je sama sa sobom, nadajući se izunu da posjeti majku. Danima ja za to molila svog čoeaka.

Njeni laki koraci u neka doba, ipak probudiše Avda. Znala je da je voli i poštuje, zbog odanosti, kojom mu pazi kuću, djecu i sve što čini, ali je osjećala da gori na dvije vatre: između majke koju poštuje i žene koju voli.

- Spavaš lji?

- Ne, valahi - progovori žena.

- Evo, vidiš, ni ova kišurina ti nije od raziluka za put. Dovotke do sadek nijesu išlje same u rod. A znaš kak'a je hićaja kod nas. Đeca su još mala, krava na teljenje... - sporo, isprekidanim glasom je govorio.

Majka ne može sama činjet' svemu čare', stara je i umorna.

Pripodiže se, uze kožnu duhan-kesu, u kojoj se rumenio skadarski duhan, poče da savija cigaru i nastavi:

- Čim stane ova slota, tri dana, s putom te pušćam. I da hoj više, ne mogu te puštit'. Nu, de, šedni tu pored mene.

Obrušen jedan ćošnik od kuće, koji mu se pojavio u snu, uvertio mu je sumnju da će se nešto loše desiti. Zapalivši cigaru, zagleda se u ženu. Sa toliko ljubavi u očima, odavno nije imao vremena da je posmatra. Nemajući običaj da je gleda pravo u oči, učini mu se ljepša no ikada. Ona spusti glavu, kao da se postidje nježnosti svoga muža, koji je pomilova istom onom toplinom kao onog dana, dok je bila za Bajram u posjeti tetki, kada ga je prvi put srela ispod trešnje, pune behara. Puštajući opojne mirise, trešnja je mamila i momke i djevojke da naprave hopaljku za Đurđevdan, na kojoj bi momci do ponoći hopali djevojke, razmjenjujući krišom čedne poglede i uzdahe, šaljući im išarete od kojih se rasplamsa rumenilo na djevojačkim obrazima. Ne znajući do tada za tako snažna osjećanja, obli je hladan znoj, dok joj se Avdo približavao, strijeljajući je zelenim očima, pokušavajući da je dodirne za ruku...

- Znam, Avdo. No, puno je vakta prošlo, a ja moje ne vido'. Majka nije dobro. Ako umre, poslen nemam rašta is' tamo. Ova' put ne znam da l' će zimu dočekat'. A i zaželjela sam se svega...

Avdo je pogleda i ništa ne reče, samo ispusti sivi dim iz usta, pokušavajući da spoji kolutove, ali ne uspje. Oblačić dima se razvuče po sobi.

- Oni katilji su babu dalji besu, da niket niko naš nejće više stradat' prolazuci preko Bolovaće. Ti znaš, mi drugoga puta nemamo ki gradu, no putom kroz njihno imanje. Alj', ko ji može vjerovat, nikak'a miljet su!

Avdo uzdahnu duboko, jer mu kroz glavu prodoše slike iz djetinjstva o zulumu koji su njegovi trpjeli od tih pogani.

Dugo godina njegova majka Abida i otac Ibro nijesu imali djece. Priče su počele da kruže po selu da je Ibrovica jaloveša, da će kuća ostati bez nasljednika. "Blago Kambovoj đeci, ona će naslijediti imanje i svoga adža"- govorkalo se po selu. Ibro je važio za uglednog domaćina, a u njegovoj kući mogao si med sa poda lizat', tako je kuća

bila uredna. Kao dugogodišnji kmet sela, samo je mogao da pomogne seljanima, nikako da odmogne. Allaha je molio da mu napuni krilo, jer je znao da nije zaslužio da mu se loza ugasi; tješio je i ženu da će i njih Milostivi pogledati.

Ibrovo najljepše parče zemlje, Gubošema, iza šume i Gluhog potoka, međilo se sa Bolovačom Haljkovića. Netrpeljivost između ovih porodica nastala je onog trenutka kada je halobitnost Cana Haljkovića toliko porasla, da je i put preoraao. Nije Ibro mario što su mu svake godine, pomjerajući među, otimali po brazdu zemlje, ali put, kojim se prolazilo i prije turskog vakta, nije mogao da oprosti. Upregao je volove i sa bukovim vlakama prešao preko tvrdog busenja od puta, da ga ponovo obilježi. Istrčali su Haljkovići i u krvničkoj borbi Ibro je teško ranio Canovog brata Zaka. U zamjenu za prosutu krv, mirovnjaci su presjekli da Ibrova njiva Guboćema pripadne Haljkovićima. Znajući da od „međe nema jeđe“, stari Ibran je pristao, uz datu besu, da njegovi potomci i drugi namjernici mogu prolaziti putem preko ovih imanja za vazda. Tako i bi.

*

Srećna, što će napokon, poslije dugo vremena, osjetiti miris rodnog kraja, rano je ustala. Pomuzla je i namirila stoku, procijedila vareniku, ispekla pogaču, oprala portik i stube, posula iz ibrika čeljadima da se umiju, nahranila maksume i sa nekim čudnim osjećajem u stomaku, krenula na put do glavne džade. Tuda prolaze Dimići što kamionim prevoze narod do susjednog grada, a odande će časkom, pješke do bihorskih Selišta.

Muž uvede nejač u sobu, kako ne bi plakala za majkom. Dok je stavljala na rame zamotuljak u kojem je grčila gurabije i šamiju za majku, čula je kako njena svekrva kroz zube cikelja, uvijajući tankim usnama:

- Koljko odovut stopa, toljko otut godinaaa!!!

Sa svekrvinom kletvom u ušima, ona spusti glavu i pohita kuda je naumila, da se Avdo ne predomisli.

Jesenju kišu smjenjivale su prve pahulljice, slijećući sa već bijelih vrhova planina. Nadovezujući se jedna na drugu, počеше prekrivati stazu kojom je hodila. Trag koji su ostavljali njeni opanci

na krivudavom puteljku, polako su se počeli gubiti u bjelini, zatirući i posljednje korake koje je pružala ka rodu.

- Valahi, bojim se da će me ova' snijeg i lapavica omesti da stignem do Ivangrada - strijepila je. U tom razmišljanju, prošla je kroz šumu i preko Gluhog potoka, ubrzavajući korak da što prije prođe i preko Bolovače, kad ispred sebe ugleda neznanca umotanog u kožuh i sa čalmom obmotanom oko čela.

Ne čekajući, priđe joj bliže, pogledavši je, grubo je uhvati za ruku, i poče režati:

- Mmm... kud lji si to krenula po ovakom kijametu? Aaa...?! -prosikta. Raskrtilo se đovdurinom, kao da je međed ispred nje. Oči su mu bile krvave kao u gladne zvijeri, a lice grubo i crveno kao hrastova kora. Da je mogao, istog trena bi je zgnječio. Naili se odsjekoše noge i kao ukopana ostade na mjestu gdje je zaustavljena, ne pomakavši se. A i da je htjela, nije imala kud. Ni lijevo ni desno, nigdje nikoga. Htjede da vrisne, no, glasa nije bilo. Kroz glavu joj prođe misao: Kuku njoj, ovo su ti Haljkovići. Opet je pokušala da vrisne, ali joj lice prekri ogromna šaka.

- lliiis... Kako te pušti samu, jezak mu bilo?!

Procijedivši te riječi kroz zube, grubo joj skide atku s glave. Njena ljepota ga ošinu kao munja i pomjeri unazad za korak, jer do tada nikada iz blizine nije vidio tako lijepo, žensko lice.

- Ti si ta Avdovica, je lj' de? - mumlao je, kriveći ispucale usne. Okrenuše se brda oko Naile i ona se zatetura, a ovaj je skopa oko pasa i prebaci preko ramena, kao vreću šušbine.

Osvijestila se u mraku neke hizbe ili trapa, nazirući tanku zraku svjetlosti kroz pukotine drvenih vrata. Cvilila je i vrištala dugo, dok u neka doba ugleda dvije siluete ogromnih glava. Otimala se kao mačka u džaku, ali je grube ruke iščupaše i odniješe u malu prostoriju i spustiše na prostirku, nalik dušek.

- Ti ćeš prvi. Ti si ju doveo ovamo. Posljen tebe Ahmo, pa Juka. Po noj vi je dosta, i puštite rospijetinu, neka ide! – dopirao je do zarobljenice, neki starački glas.

Čula je nesrećnica za mnoga zla, koja su ovi nesoji činili. Znala je da su i Cano i njegova tri sina čuveni po zlu. Svojim poganlucima su zatvorili vrata na sve strane, te ih narod izbjegava kao gubavce.

Nema kome zijan nijesu napravili u obližnjim selima. Žive sa starim liscem, ocem, koji je od njih napravio siledžije, i sa majkom, koju je njihovo nasilničko ponašanje učinilo surom od insana. Nijesu se ženili, a preklasali već odavno. Djevojke ih se plaše i bježe od njih, čim im čuju glas.

Krenu da ustane sa krpere na kojoj je ležala, kad neko drmnu vrata i kao mećava ih otvori. Ona se trgnu, zguči i skoblja do slamarice, tražeći spas u majušnoj mazgali da prepozna zračak svjetlosti i vazduha. Kroz magloviti odsjaj svjetiljke fitiljače, primijetila je siluete muškaraca u velikoj sobi, iz koje se povremeno čuo razgovor starca sa sinovima o bolesnoj namjeri.

Gruba ruka je uhvati za vrat i privuče obijesno k sebi. Ona vrisnu koliko je mogla, što izazva u silniku veću želju da je ima. Njeni uzaludni vapaji nijesu mogli spriječiti životinjski nagon, koji se krio u njegovoj prirodi. U mraku se mogla čuti grčevita borba za spas obraza i preklinjanje nesrećne žene.

- Imana ti...nemo'. Avdo će ti dati još zemlje... Sve će ti dati, samo mi obraz ne dira'... Imam decu...

Ne obazirući se na njene riječi, halapljivo je gnječio njeno krhko tijelo, sisajući iz njega sokove, kao iz zrele kruške, izbacujući u zanosu pljuvačku iz otvorenih usta iz kojih je izlazio jak zadah od koga se svakog trena mogla onesvijestiti. Njegovi nokti, na njenim jedrim butinama su se zarivali kao kandže, ostavljajući za sobom duboke brazde.

- Moja si...! Mojaaaa...liiii! - bile su zadnje riječi koje je čula.

Zgnječio ju je kao truhlu višnju. U zli vakat probudi je pljusak vode po obeščašćenom licu. Iznad glave ugleda muškarca srednjih godina sa zaraslom bradom, dugih brkova, ispod kojih se jedva nazirao po koji klimav, i od duhana požutjeli zub.

- De, uzmi! Moraš da iješ! Snaga na usta ulazi!

Ponudi joj sahan podropca i sjede pored nje. Smrvljena, jedva pruži ruku i gurnu sahan pogledavši u vrata iza kojih je kao ispod zemlje dopirao bolešljiv ženski glas:

- Puštite ju! E, kami mene. Bojite lj' se Boga?!

Pogled joj prekide duboko disanje neznanca. Gnjevan zbog odbijanja hrane, spopade je kao da želi da iz njenog izmrvljenog tijela istisne i ono malo života, što je ostalo poslije njegovog brata. Grube,

od balvana otupjele ruke, nije ni pokušavala da skinе sa sebe. Tresla se u groznici od pomisli da je njen, a i obraz njenog Avda, okaljan za tisi vijek, pa joj nije bilo važno hoće li se još neko sladiti njenim tijelom.

Pred zoru se izvukla ispod omlitavljenog muškog tijela, koje je bazdilo na jak vonj ljudskog znojа i ovčijeg runа. Njegova brada, natoplјena masnoćom i plјuvaćkom, koju je ispuštao hrćući otvorenih usta, izazvale su gađenje od kojeg je izbacila i ono malo tečnosti iz utrobe.

Ogrnu se vunениm prslukom i, misleći da neznanac spava, u bunilu promrmlja:

- Kud ovak'a... ka tebe... majko? A ni ka deci...

- liih! Tu je i Ago... I on hoće... A tebe ima, božara, dosta! - čkiljio je na jedno oko i blentavim smiješkom pokazivao zadovolјstvo.

Treće noći se nesrećna žena i ne sjeća. Bol koji je doživјela je bio prejak za jedno krhko biće, kakva je bila ona. Sumanutu i razvalјenu od mahnitog pira, iznijeli su je blizu džade u toku noći i ostavili da smrzne...

*

Dok je Avdo ispred hizbe cjepkao ljuščice za podlaganje šporeta, teturajući po utabanoj stazi, raščupana, izgrebanog lica, noseći zamotulјak koji je nanijetila majci, stvori se niotkuda. Nikada nikome neće biti jasno kako je uspjela da dođe do svoje kuće. Prestravlјen, Avdo baci kosijer iz ruku i povika:

- Besaaaa, besaaaaa!!!

Danima je nesrećna žena ležala na postelјi, buncajući i skaćući iz kreveta, često izgovarajući nerazgovjetne riječi, histerično se braneći kao da hoće iz kože da se izvuče: "Maj... maj... ko!"

Počеše šaputanјa da se Avdovica na smrt razbolјela, da joj je neko mađije poturio. Cijelu zimu Avdo je to osluškivao i ćutao. U neprospavanim noćima samo je smišljao kako da se osveti. Išao je u drva, orao njive da lakše preturi dan i tako mu minu proljeće i komad lјeta. Čekao je pravi trenutak. Oprezno je uhodio kretanje nepomenikovića, čineći se kao da na njih nema nikakvu sumnju. Dva lјetnja dana gledao je kroz Ramkov ratni trofej - švapski durbin - kako se Haljkovići razmeću kosama po livadi. Najstariји brat u ulozi kosobaše. Ostali za njim. Učinilo mu se da osjeća i znoj sa njihovih lica što je padao na tek pokošenu travu. Opojni miris majčine dušice

zagolica mu nerve nježnošću i on samom sebi prošaputa: "Mogu li ja to? Moram"! Strese se i hitrim koracima kroz šumu stiže iznad livade na kojoj su poganci kosili. Zaneseni fijukanjem oštarih kosa, ni primijetili nijesu kad im se približio i nazvao: "Kolajđene, kosači". Čuli su samo: "Možda vam je dosta!"

Od kovitlaca ženinih buncanja i zapomaganja, koje je slušao noćima, znao je ko je zgazio obraz njegove žene i porodice, pa mu se učini kao da se nebo naroguši, nastade tama, a kiša kao iz kabla poče padati.

- Vidiš lji, pseto pogano! Lako ti je udrit' na ženu! Udri na čeka!

Juljo, sav mokar, nije uspio da progovori ni jednu riječ, samo je zinuo i krenuo kosom da zamahne, ali ga presječe vrelna posred grudi.

- Seljami ve Naila! Pi, hrđe ljucke! - vrisnu kao poklič, i pucnjima zaustavi razgoropađene nemani.

Posljednji jauci i smrtni ropac ustrijeljenih zvijeri, sretoše se sa lelekrom starca koji je hitao da vidi šta to bi na njegovoj livadi. Pomiješa se vrela krv sa mirisom trave i žedne zemlje. Krupne, kišne kapi nijesu mogle da zacijeje njihove rane, niti da speru muku i bruku koju su nanijeli Avdovoj kući.

Nepomičan, Avdo je stajao, gledajući čas u starca koji se približavao, čas u nepomična tijela. Krv ga je zakovala za zemlju, a šejtan mu se razigrao u duši i tijelu, likujući što je tek sad, osvetom uništio svoj dom.

Olakšanje je trajalo koliko kamen padne i skotrlja se niz brdo, a onda su krenuli glasovi: "Ti si katilj, ti si gori od njih!" Zabode cijev puške u zemlju i krenu svome vatanu stazom, koju mu obasjaše sunčevi zraci.

Odzvanjalo mu je u ušima naricanje starca, oca ubijenih, o njegovim „junacima“ i praznoj kući bez ide ikoga:

- Zar je ovo pravda za pogaženu besu!? Je lji vredniji obraz od moja tri sina, koje sam pogrešno učio, kukala mi majka i ovoga i onoga svijeta? - ređao je starac.

Kao da je shvatio da je počinjeni zločin njegovih sinova neoprostiv. Jer se u ovim krajevima od vajkada živjelo i živi za obraz.